

Сердюк І.А.кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.130.53

**ЗАКОН ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА
КАТЕГОРІЯ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
І ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНОСТІ**

Розглянуто підходи до розуміння категорії «закон» на рівні правової та філософської доктрин. На основі їх аналізу запропоновано власну дефініцію поняття «правовий закон», що узгоджується з положеннями теорії правової держави й, окрім своєї практичної значущості, дозволяє певною мірою здолати ту невідповідність, що існує у філософському та загальноприйнятому в правознавстві підходах до розуміння категорії «закон».

Ключові слова: закон, неправовий закон, правовий закон.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розбудови України як правової держави провідна роль у регулюванні суспільних відносин належить такому різновиду нормативно-правового акта, як закон, що актуалізує необхідність дослідження цього складного, а тому багатоаспектного явища правової дійсності на рівні як загальнотеоретичної, так і галузевих юридичних наук, і особливо – конституційного права.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що вагомим здобутком національної та зарубіжної правової доктрини є ґрунтовна розробка цілої низки питань, пов'язаних із різними аспектами проблематики закону, як от етимологія терміна «закон», однойменне поняття, його інтерпретація, диференціація, предмет законодавчого регулювання, межі чинності закону, законодавчий процес та ін. Учені, котрі є розробниками теорії правової держави, обстоюють ідею про необхідність функціонування в такій державі лише правових законів, причому інтерпретують згадане поняття, як правило, крізь призму такої категорії моралі, як справедливість.

Вагомий внесок у розробку окреслених питань належить таким фахівцям у галузі теорії права та конституційного права, як С. Алексєєв, А. Колодій, В. Кравченко, Л. Морозова, Н. Пархоменко, В. Погорілко, П. Рабинович, О. Скакун, О. Фрицький та ін.

На особливу увагу в контексті теми дослідження заслуговує монографія російського науковця М. Сильченка «Закон: проблеми етимології, соціології і логіки», предметом наукового аналізу в якій стала проблема співвідношення соціальної закономірності та юридичного закону, а також досліджено механізм переведення суперечностей соціальної дійсності у логічно несуперечливий юридичний закон [8, с. 2].

У ході підготовки цієї статті дослідник поставив за мету з'ясувати, якою мірою взаємопов'язані та взаємозумовлені філософський і спеціально-юридичний підходи до розуміння категорії «закон».

Досягнення поставленої дослідницької мети зумовило необхідність використання діалектичного, формально-логічного, спеціально-юридичного та герменевтичного методів пізнання.

Крім того, підготовлена автором наукова стаття ґрунтується на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) закон – складне та багатоаспектне явище об'єктивної дійсності (закон природи, закон соціальний, закон науковий, закон юридичний), а од-нойменний термін характеризується полісемічністю (багатозначністю);

2) юридичний і науковий закони, на відміну від природного і соціального законів, є об'єктивними за своїм змістом і суб'єктивними за формою виразу, що свідчить про їх абстрактний характер [8, с. 67-68, 71].

Виклад основного матеріалу. Сучасний досвід розвитку пізнання в галузі загальної теорії держави і права свідчить про своєрідний двоєдиний процес: з одного боку, відбувається «адаптація» філософського знання до державно-правової сфери, «філософізація» державно-правового знання, а з іншого – саме ця сфера все частіше породжує такі рівні осмислення державно-правової реальності, які досягають висот філософського узагальнення. Обидві ці тенденції виключно сприятливо впливають на розвиток загальної теорії держави і права, і недалекий той час, коли їх органічне злиття приведе до розквіту даної науки [2, с. 27]. Більше того, конкретні науки, як свідчить досвід, можуть опрацьовувати й опрацьовують категорії, що досягають філософського рівня [2, с. 23]. Однією з таких категорій цілком справедливо можна вважати закон.

Категорія закону – поняття закономірного взаємозв'язку процесів і явищ соціальної дійсності, за влучним виразом М Сильченка, складає серцевину будь-якої науки про суспільство [8, с. 30].

Аналіз філософської літератури з предмета дослідження свідчить про єдність науковців у підході до розуміння цієї наукової категорії. Під законом розуміють загальні, суттєві, необхідні, об'єктивні, усталені зв'язки явищ і процесів. Вчені наголошують на таких важливих рисах закону, як відбиття в ньому загальних, об'єктивних, усталених, необхідних для явищ і процесів зв'язків, причому ці зв'язки виражають сутність або одну зі сторін сутності.

Зважаючи на задекларовану дослідницьку мету, з'ясуємо, чи притаманні юридичному закону і якою мірою наведені нами вище риси об'єктивного соціального закону?

Закон завжди є сутнісним відношенням, однак поняття «сутнісне відношення» є ширшим за поняття «відношення між сутностями», оскільки і відношення між зовнішніми сторонами предметів може бути сутнісним [8, с. 34].

Наведена ознака об'єктивного соціального закону достатньо повно розглянута в філософській літературі і практично ніким не заперечується при характеристиці закону. Що ж стосується юридичної науки, то в ній достатньо широко розповсюджена думка, що в процесі законотворчості необхідно брати до уваги залежність, що існує між видами нормативно-правових актів і колом суспільних відносин, ними регульованих [8, с. 34].

Загальне положення про те, що юридичний закон виражає об'єктивну соціальну закономірність, не може бути сформульовано як вимога обов'язкового закріплення в ньому суттєвих, внутрішньо необхідних відношень. І в цьому плані законом у філософському та юридичному розумінні певної тотожності не спостерігається. Юридичний закон як акт вищого органу законодавчої влади в державі регулює та відбиває не лише важливі та сутнісні суспільні відносини – законодавець покликаний регулювати все коло суспільних відносин, що належать до його компетенції.

У стратегічному плані, вважає М. Сильченко, немає необхідності кардинальним чином змінювати зміст положення, що склалося у практиці конституційного будівництва, згідно з яким вищий орган законодавчої влади не може бути завчасно пов'язаним колом об'єктивно законодавчої регламентації, оскільки це обмежувало б законодавця у виборі актуальних проблем суспільного розвитку, що потребують свого вирішення [8, с. 37].

З іншого боку, необхідно брати до уваги той факт, що в умовах функціонування правової держави діяльність усіх органів публічної влади (не є винятком із цього правила і Парламент) має бути підпорядкована спеціально дозволеному принципу, за яким органам публічної влади, їх службовим і посадовим особам дозволено робити лише те, що прямо передбачено законом.

Серед основних ознак об'єктивного соціального закону важливе місце займає така його властивість, як всезагальність. Закон є загальним зв'язком. Він охоплює порівняно велику групу якісно однорідних явищ. Ступінь охоплення останніх визначає міру загальності закону. Всезагальність характеризує закон з погляду кількості явищ, які підпадають під дію закону з огляду на його просторову дію. Всезагальність закону розглядається зазвичай у двох значеннях. По-перше, у значенні абсолютного охоплення дією закону буквально всіх явищ без винятку. Ця властивість є лише у основних законів діалектики. По-друге, всезагальність уживається в значенні безумовного охоплення всіх тих явищ, які мають однорідність, і вони з необхідністю підпадають під дію закону, навіть якщо він має суворо окреслені межі дії [8, с. 38].

Ознака всезагальності об'єктивного соціального закону означає, що всі явища, які підпадають під його дію, не можуть не підкорятися його вимогам. Закон не передбачає винятків, адже він всезагальний. Іншим є характер ознаки всезагальності в юридичного закону. Він відрізняється від всезагальності соціального закону щонайменше за двома моментами. По-перше, юридичний закон порушується. Російський учений Н. Коркунов, маючи на увазі цю властивість юридичного закону і порівнюючи його з об'єктивним законом, писав: «... Норми можуть бути порушені, порушити ж закон неможливо». Саме в цьому й полягає перша вада всезагальності юридичного закону. По-друге, в юридичному законі за волевиявленням законодавця можуть бути передбачені винятки різного характеру: за часом і місцем його дії, колом фізичних і юридичних осіб і т. ін. [8, с. 39]. У такий спосіб право фактично відступає від життєвої правди та визнає дійсну нерівність там, де формально передбачає рівність.

Оцінюючи співвідношення об'єктивного соціального закону та закону юридичного за ознакою всезагальності в цілому, М. Сильченко дійшов висновку, що між соціальним та юридичним законами за цією властивістю більше відмінного, ніж подібного. Причому відмінність носить настільки принциповий характер, що трансформувати всезагальність соціального закону у відповідну властивість юридичного і тим самим зблизити ці два види законів ні теоретично, ні практично неможливо [8, с. 40-41].

Вважаємо, що з таким висновком ученого повною мірою погодитись не можна, адже ніхто не заважає суб'єкту законотворчості в особі парламенту принаймні мінімізувати кількість різного роду винятків, про які вже згадувалося нами вище і які до того ж справедливо викликають неабиякий суспільний резонанс.

Об'єктивний соціальний закон включає в себе повторення певних зв'язків, певної взаємодії явищ, усталеність цих явищ. Для підтвердження цього положення М. Сильченко посилається на Г.В. Гегеля, котрий вказав на усталеність як на суттєву ознаку закону. Закон явища – це «те, що залишається рівним собі у зміні явищ» [8, с. 41].

Основою усталеності, повторюваності зв'язків є умови дії закону. Закон може діяти лише в певних умовах, які не можна відривати від самого закону, а зміна умов часто викликає і зміну самого закону. Можна сказати: які умови, такий і закон. Із виникненням нової бази, тобто нових умов, виникає й новий закон [8, с. 41-42].

Аналізуючи юридичний закон в плані його співвідношення з усталеністю та повторюваністю як властивостями соціального закону, М. Сильченко виокремив такі три моменти:

1) як для соціального, так і для юридичного закону надзвичайно важливими є умови дії. Але якщо в будь-якому соціальному законі останні є його органічною складовою частиною, то в юридичному законі умови мають зовнішню природу, і від того, наскільки точно вони враховані та відбиті в ньому, залежить його дієвість, ефективність та життєздатність. У наближенні юридичного закону до реальних умов його дії вбачається важливий шлях до підвищення його дієвості, авторитету та верховенства. В цьому сенсі проглядаються необмежені можливості у зближенні юридичного закону з об'єктивним соціальним законом;

2) сенс буття юридичного закону не зводиться, як відомо, до врахування та відображення умов, що його породили. Він покликаний активно впливати на ці умови. Регулюючи в потрібному напрямку суспільні відносини, беручи участь у їх перетворенні, закон тим самим розхитує і основи своєї дії, тобто чим ефективніше юридичний закон виконує своє функціональне призначення, тим швидше він втрачає свою життєдіяльність, адже зі зміною умов, які викликали його до життя, повинен змінюватись і сам закон. У цьому сенсі ефективність юридичного закону негативно впливає на його стабільність;

3) юридичний закон, якщо він здатний впливати на умови, що викликають до життя об'єктивні соціальні закони, в змозі впливати на самі ці закони. Саме в цьому, на думку М. Сильченка, і лежить ключ до відповіді на

питання, що давно обговорюється юридичною наукою: чи може юридичний закон змінити існуючі та сприяти виникненню нових суспільних відносин?

Творча сила юридичних законів, а отже їх авторитет і верховенство, на пряму визначаються тим, наскільки сильно вони впливають на учасників суспільних відносин і чи спроможні вони впливати на мотиви та інтереси при виборі варіантів поведінки, тобто на умови своєї дії. Як вважає М. Сильченко, у змістовному, а не в формальному значенні верховенство закону визначається тим, що за допомогою саме цієї форми права суспільство в особі держави, використовуючи економічну, фінансову, політичну та іншу міць, може реально впливати на об'єктивні соціальні закони, змінювати їх. Інші джерела права, такі як правовий прецедент, правовий звичай, правовий договір, правова доктрина та ін., в силу своєї природи в цьому процесі не можуть бути задіяні [8, с. 44].

Об'єктивний соціальний закон є необхідним зв'язком. Необхідність – основа закону, одна з форм прояву всезагальної необхідності (детермінованості), невід'ємна риса закону. Поняття «закон» як щось обов'язкове, примусове для виконання пов'язане саме з наявністю цієї риси. Необхідність виявляється в суворо визначеному порядку плину процесів, без якого неможливе здійснення об'єктивного соціального закону. Як невід'ємна риса закону, необхідність вказує на обумовленість настання тих результатів, які випливають із законів.

Необхідність – процес неминучий та обов'язковий. Якщо наявні відповідні умови, то неминуче настають і відповідні результати. В цьому полягає примусова сила закону [8, с. 44].

Закони суспільного розвитку не є стосовно суспільства вимогою якоїсь зовнішньої сили, волі більшості або волі «впливової» меншості. Вони – продукт виключно внутрішньої самоорганізації суспільства, формуються об'єктивно на основі матеріального виробництва із свідомих дій мас людей, що переслідують свої цілі [8, с. 48].

Державний примус складає зовнішній прояв юридичної сили закону, в той час як єство його криється за межами закону як такого. Необхідність державного примусу лише вказує на те, що закономірності буття юридичного закону як акта-документа та об'єктивні соціальні закони суспільних відносин, що ним регулюються, лежать у різних площинах. Зовнішнього державного примусу для забезпечення юридичної сили закону вимагається тим більше, чим менше відображений у ньому необхідний зв'язок процесів, що регулюються законом. У цьому сенсі авторитет і верховенство закону, як це не здається парадоксальним, тим вище, чим рідше для своєї реалізації юридичний закон потребує зовнішньої сили з боку держави. І навпаки – його авторитет і верховенство значно підвищуються, коли реалізація закону забезпечується «кістковою, мускульною та розумовою силою нормальної життєдіяльності суспільства» [8, с. 50-51].

Зважаючи на предмет даного дослідження, а також нормативно-правовий припис, закріплений у ст. 1 Конституції України, за яким наша держава визнається соціальною і правовою, цілком логічним та обґрунто-

ваним видається питання про те, чи узгоджуються з теорією правової держави і якою мірою існуючі в сучасній філософській і правовій доктрині погляди науковців щодо розуміння категорії «закон».

Способом розв'язання поставленого питання стане методологічний аналіз інтерпретацій досліджуваного поняття, що у вигляді дефініцій відтворені у навчальній та науковій юридичній літературі, а також у проекті Закону України «Про нормативно-правові акти», підготовленому та внесеному до Верховної Ради О. Лавриновичем.

Огляд наукової та навчальної юридичної літератури, в якій розкривається зміст поняття «закон», свідчить про однаковий підхід науковців-правознавців щодо розуміння досліджуваної нами загальнотеоретичної категорії, свідченням чого є його різні інтерпретації.

Так, Н. Пархоменко поняття «закон» розкриває як нормативно-правовий акт, який прийнятий в особливому порядку органом законодавчої влади або на референдумі, володіє вищою юридичною силою і регулює найважливіші суспільні відносини [5, с. 162].

А. Колодій формулює дефініцію категорії «закон» як нормативно-правовий акт, який регулює найбільш важливі суспільні відносини і тому приймається колегіальним представницьким органом державної влади (парламентом) або всенародним голосуванням (референдумом) [3, с. 194].

На думку В. Кравченка, закон – це зазвичай нормативно-правовий акт, що приймається органом законодавчої влади (Верховною Радою) чи безпосередньо народом України (на всеукраїнському референдумі) з дотриманням вимог законодавчої процедури, має вищу (стосовно всіх інших нормативно-правових актів) юридичну силу та регулює найважливіші суспільні відносини загального характеру [4, с. 263].

П. Рабінович визначає поняття «закон» як нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення і має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів [6, с. 107].

Дефінітивна норма, закріплена в ч. 2 ст. 6 згаданого проекту Закону України «Про нормативно-правові акти», розкриває зміст категорії «закон» як нормативно-правовий акт, який регулює найбільш важливі суспільні відносини встановленням статусу, загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів таких відносин та відповідальності за порушення зазначених правил.

Отже, аналіз наведених визначень дозволяє виокремити такі суттєві ознаки загальнотеоретичної категорії «закон»:

а) він являє собою нормативно-правовий акт, тобто прийнятий у встановленому порядку та відповідній юридичній формі письмовий документ уповноваженого суб'єкта правотворчості, яким встановлюються, змінюються або скасовуються юридичні норми. Основне призначення нормативно-правового акта полягає в тому, що він є зовнішньою формою виразу та закріплення правових норм;

б) приймається вищим колегіальним представницьким органом дер-

жави (парламентом) або безпосередньо народом (через референдум). В Україні, наприклад, прийняття законів належить до компетенції Верховної Ради; громадяни України здійснюють законодавчі повноваження через всеукраїнський референдум;

в) регулює найважливіші суспільні відносини. Згідно зі ст. 92 Конституції тільки законами визначаються права, свободи, обов'язки людини і громадянина, правовий режим власності, територіальний устрій України, організація і порядок проведення виборів і референдумів, організація і діяльність органів виконавчої влади, основи місцевого самоврядування, судоустрій, основи цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними чи дисциплінарними правопорушеннями, і відповідальність за них та ін. В цій статті Основного Закону фактично визначено коло суспільних відносин, які складають предмет законодавчого регулювання. Оскільки словосполучення «найважливіші суспільні відносини» є оціночним судженням і зазвичай складовою інших споріднених із законом визначень категорій, як от нормативно-правовий акт, підзаконний нормативно-правовий акт, на нашу думку, при формулюванні дефініції поняття «закон» доречно вживати словосполучення «регулює суспільні відносини, що складають предмет законодавчого регулювання» замість іншого – «регулює найважливіші суспільні відносини»;

г) має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів. Вища юридична сила закону означає його пріоритет стосовно нормативно-правових актів глави держави, органів і посадових осіб державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, що приймаються на основі та на виконання законів і не можуть суперечити закону, а тому є підзаконними; закони змінюються чи скасовуються тільки іншими законами або рішеннями Конституційного Суду, якими визнаються неконституційними та втрачають чинність окремі положення закону чи закон загалом;

д) приймається в особливому порядку, передбаченому Основним Законом держави і Регламентом парламенту. Законодавчий процес відбувається за певною процедурою, яка передбачає такі його стадії: законодавчу ініціативу, підготовку, розгляд та обговорення законопроектів, прийняття та введення в дію законів.

Будь-який предмет, явище або процес (не є винятком і закон) має свій зміст і належну йому форму. Немає змісту без форми, так само, як і немає форми без змісту. Водночас кожний предмет, явище або процес має специфічний зміст і відповідну йому форму [2, с. 173]. Всі ж наведені нами вище ознаки досліджуваного поняття дають уявлення скоріше не про зміст явища, а про його форму, що не дозволяє повною мірою з'ясувати юридичну природу досліджуваного феномена правової дійсності в умовах функціонування правової держави. З цією метою скористаємося пізнавальними можливостями таких парних категорій діалектики, як «зміст» та «форма».

У філософії під *формою* розуміють спосіб існування й вираження *змісту*, тобто певним чином упорядкованої сукупності елементів та процесів, що утворюють предмет. Поняття «форма» використовується також у значенні внутрішньої організації змісту, і в цьому сенсі проблематика форми

отримує подальший розвиток у категорії «структура».

Будь-яке цілісне утворення має як свою зовнішню, так і внутрішню форму. *Зовнішня форма* – це вираження зовні цілісного утворення, що є чимось самостійним стосовно змісту. *Внутрішня форма* – це структура, спосіб організації, певна упорядкованість частин цього цілого, що є складовою його змісту [2, с. 188-189].

Отже, зміст закону становить собою сукупність правових норм, які виконують регулятивну або охоронну функцію. Зовнішню форму закону складає письмовий документ із усіма необхідними реквізитами. Що ж до внутрішньої форми закону, то це його внутрішня структура, елементами якої, як правило, є розділи, глави, статті, частини статей, пункти, підпункти, що містять нормативно-правові приписи.

Вище ми звернули увагу на той факт, що прибічники теорії правової держави обстоюють тезу про необхідність функціонування в такій державі лише правових (тобто справедливих) законів. Проте такий підхід не можна вважати беззаперечним, адже, якщо не брати до уваги категоричного імперативу І. Канта (Вищого Морального Закону), видається неможливим, принаймні в найближчому майбутньому, існування та функціонування єдиної моральної системи як у межах усієї світової спільноти чи її частини, так і в межах окремо взятої держави.

Підтвердженням висловленого судження можуть слугувати як окремі суспільно-політичні процеси, викликані кризовими явищами в державах Європейського Союзу, що взяли на себе зобов'язання сповідувати й обстоювати єдині цінності, так і міркування основоположника нормативізму Ганса Кельзена, що знайшли своє відображення у його широко відомій науковому загалу праці «Чисте правознавство». Нагадаємо, що нормативісти право ототожнюють із законом, незалежно від його відповідності чи невідповідності певній моральній системі.

Якщо за основу брати лише відносні моральні цінності, то вимога, що право повинно бути моральним, себто справедливим, може означати лише те, що оформлення позитивного права повинно відповідати певній – зпоміж багатьох можливих – моральній системі. Хоча цим самим не виключається і можливість тієї вимоги, що оформлення позитивного права повинно відповідати іншій моральній системі, і цілком імовірно, що реально воно цій іншій системі й відповідає, водночас суперечачи моральній системі, відмінній від цієї. Якщо, за умови цілком відносних цінностей, висувати вимогу відмежування права від моралі взагалі й права від справедливості зокрема, то ця вимога зовсім не означає, нібито право з мораллю, право зі справедливістю не перетинаються, і що поняття права не підпадає під поняття добра. Адже поняття добра можна визначити не інакше, як обов'язкове, що відповідає нормі. А коли право визначають як норму, то мають на увазі, що те, що узгоджується з правом, і є добром. Коли правовий порядок визначається як моральний чи неморальний, справедливий чи несправедливий, тим самим визначається й відношення правового порядку до однієї з багатьох моральних систем, а не до Високої Моралі, отже, виноситься лише відносне й аж ніяк не абсолютне ціннісне судження, а чин-

ність позитивного правопорядку не залежить від його відповідності чи невідповідності якійсь моральній системі [1, с. 82].

Релятивістська теорія цінностей не означає, як часто це хибно розуміють, відсутність жодних цінностей і, зокрема, справедливості. Це означає, що немає абсолютних цінностей та абсолютної справедливості, а є лише відносні цінності й справедливість, що цінності, які ми встановлюємо за допомогою наших нормотворчих актів і ціннісних суджень, не можуть претендувати на виключення можливості протилежних цінностей [1, с. 82].

Постійно, хоч і не завжди наполегливо, підкреслюється: існує не лише одна мораль – Висока Мораль, а й багато моральних систем, дуже відмінних одна від одної, між якими є багато суперечностей. Також дуже ймовірно, що позитивний правопорядок загалом може відповідати моральним поглядам певної – особливо панівної – групи чи верстви в середовищі підпорядкованого їй населення. Як правило, він також відповідає, але водночас і суперечить моральним поглядам іншої групи чи верстви. Насамперед, погляди (а також і право) на те, що з погляду моралі є добром, а що – злом, що є морально виправданим, а що – ні, увесь час змінюються, і правовий порядок або певні його норми, які в певний час були чинними, могли відповідати тодішнім моральним вимогам, сьогодні характеризуються як надзвичайно неморальні [1, с. 84].

Наведені висловлювання Ганса Кельзена ніяким чином не заперечують ідеї справедливого закону, а лише наголошують на існуванні відносної справедливості, залежної від певної моральної системи.

У науковій літературі висловлено думку, що в умовах розбудови правової держави на особливу увагу заслуговує класифікація законів за таким критерієм, як їх відповідність закономірностям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам. За означеною підставою було запропоновано розрізнати такі види законів:

- 1) істинні, що відповідають закономірностям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам;
- 2) неістинні, що не відповідають закономірностям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам [7, с. 30].

Істина – правильне, адекватне відображення предметів і явищ дійсності суб'єктом пізнання; буття того суцього, що називається істинним [9, с. 189].

З огляду на наведену інтерпретацію категорії «істина» істинним необхідно вважати такий закон, який відповідає дійсному стану суспільних відносин у конкретно-історичних умовах та є адекватним відображенням закономірностей їхнього розвитку, суспільних потреб та інтересів.

Екстраполяція філософського підходу щодо розуміння поняття «закон» на правову реальність вимагає від суб'єктів законотворчості прийняття саме істинних правових законів з метою впорядкування, охорони та розвитку зв'язків між людьми, що об'єктивно склалися на певному етапі історичного розвитку суспільства, а саме на етапі розбудови правової держави.

Висновки. Із урахуванням викладеного можемо запропонувати таку дефініцію загальнотеоретичної категорії «правовий закон» як певним чи-

ном об'єктивованого зовні ідеального відображення закономірностей розвитку суспільних відносин: *це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку колегіальним представницьким органом державної влади (парламентом) або безпосередньо народом (через референдум), що містить правові норми, які здійснюють регулятивну або охоронну функцію на основі своєї відповідності тенденціям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам.*

Наведений підхід до інтерпретації категорії, що складає предмет дослідження, на нашу думку, узгоджується з положеннями теорії правової держави і, окрім своєї практичної значущості, дозволяє певною мірою здолати ту невідповідність, що існує у філософському та загальноприйнятому в правознавстві підходах до розуміння поняття «закон».

Бібліографічні посилання

1. Кельзен Ганс. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. – К., 2004.
2. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов / 2-е изд. – М. : Аванта, 2001. – 560 с.
3. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
4. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. / Кравченко В. В. – К. : Атака, 2004. – 512 с.
5. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монограф. / Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. – Видання 5-тє, зі змін. / П. М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
7. Сердюк І. А., Шестіріков Д. О. Класифікація законів: аналіз існуючих та нові підходи / І. А. Сердюк, Д. О. Шестіріков // Право і сусп. – 2010. – № 4. – С. 27-30.
8. Сильченко Н. В. Закон: проблемы этимологии, социологии и логики / под ред. С. Ф. Сокола. – Мн. : Наука и техника, 1993. – 119 с.
9. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 576 с.

Сердюк И.А. Закон как философская и общетеоретическая категория: вопросы взаимосвязи и взаимообусловленности. Рассмотрены подходы к пониманию категории «закон» на уровне правовой и философской доктрин. На основе их анализа предложена своя дефиниция понятия «правовой закон», которая согласуется с положениями теории правового государства и, кроме своей практической значимости, позволяет определённым образом преодолеть то несоответствие, которое существует в философском и общепринятом в правоведении подходах к пониманию категории «закон».

Ключевые слова: закон, неправовой закон, правовой закон.

Serdyuk I.A. Law as philosophical and general legal category: issues of mutual relationship and conditionality. While working at the article, the author has decided to find out the extent to which philosophical and special and jural approaches concerning conception of the category of “law” are correlated and interdependent. Analysis of the abovementioned idea of “law”, that are reflected both in academic and scientific works, has given the grounds to single out such key features of the jural idea of “law” as an illustration of the same way of conception of the general and theoretical category by scientists specializing in law.

a) it is a legal act, i.e. it is adopted in a prescribed way and corresponding jural form written document of an authorized law-making entity, that lays down, changes or abolishes jural standards;

b) it is adopted by a higher collective representative state body (the Parliament) or directly by the people (by holding a referendum);

c) it regulates social relationships, that are the subject matter of legislative regulation;

d) it has a higher jural efficacy regarding all the other legal acts;

e) it is adopted by a special process provided by the Fundamental Law of the State and

the statute of the Parliament.

Taking into consideration the dialectical interdependence of the following philosophical categories as a “content” a “form” (there is no content without a form and vice versa) and an acceptance of the existence of any complete formation of both external and internal form, has given the author grounds to draw the following conclusion: a content of a law is a body of legal standards performing regulative or protective function. An external form of a law is a written document with all the necessary essentials. Regarding an internal form of a document, it is its internal structure, the elements of which usually include sections, chapters, articles, article units, paragraphs, and subparagraphs containing legal exigencies.

Transference of the philosophical approach to the conception of an idea of “law” as internal, significant, necessary, objective and established connections of phenomena to legal reality requires adopting genuine laws by law makers in order to improve, protect and develop relationships between people, which have constituted at a certain period of a historical development of a society, especially while building a law-abiding state.

To overcome partially existent inconsistency in both philosophical and general in jurisprudence approaches regarding conception of the idea of “law”, as externally ideal reflection of the regularities of social relationships development, the author has suggested the following definition of the general and theoretical category that constitutes the subject matter of the study: artificial law – is a legal act of a higher jural force, which is adopted in a special process by a collective representative body of the state power (the Parliament) or directly by the people (by holding a referendum), containing legal standards performing regulative or protective function on the base of their conformity to the tendency of a social relationships development to social needs and interests.

Keywords: *law, extrajudicial law, artificial law.*

Надійшла до редакції 06.11.2013

Бортняк А.Ф.

науковий співробітник
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.12

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ІДЕАЛЬНА ФОРМА ПРОЯВУ ПРАВОВИХ ЗНАКІВ

Продемонстровано сприйняття правосвідомості як однієї із форм дійсності – ідеальної, що за допомогою знаків і знакових конструкцій відтворює реальну дійсність. У цьому проявляється семіотична функція правосвідомості, яка дає можливість соціальним суб'єктам передавати інформацію у процесі правової комунікації.

Ключові слова: *правосвідомість, правова дійсність, знак, семіотика, психосеміотика, правовий реалізм.*

Постановка проблеми. Для людини світ об'єктів є семіотичним (тобто знаковим), причому це стосується не тільки зовнішніх, а й внутрішніх об'єктів (внутрішній світ людини так само, а може й більш складно відтворити для сприйняття, ніж зовнішній).

Правова дійсність також має дві форми прояву – реальну та ідеальну. Реальна існує об'єктивно і проявляється у діях, ідеальна існує в думках, проявляється в уявних образах і відтворює реальну. Об'єкт із реальної правової дійсності переходить з наочної ситуації в абстрактне поняття (верба-